

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
(פר' וירא
תשפ"ה – ביהמ"ד
באר ישראל)

עינים מאירות

על התורה והמועדים

גיליון נ"ג
פרשת וירא
תשפ"ז

ברית מילה בחברון

אילן שמגלה טהרה ◆ אשל בבאר שבע ◆ האשל בקריעת ים סוף ◆ רבא, אביי ואבא אומנא ◆ כלב בן יפונה ואבא אומנא סוד אשכול דממרא ◆ סוד ברית מילה בחברון

עצים ואילנות

בפרשתנו - פרשת וירא, נזכרים כמה וכמה ענייני עצים ואילנות.

בתחילה נראה ה' באלוני ממרא, אשר יש בראשונים (רבינו חיים פלטיאל, ריב"א, רבינו בחיי, בראשית יח א) שפירשוהו מלשון 'אולן', עצי אלון של ממרא. ולאחר מכן מושיב אברהם את אורחיו תחת העץ.

מלבד זה, בהמשך הפרשה נאמר על אברהם (בראשית כא לג) "וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע", הוא עץ אשר נטע בעבור אורחיו. וכן בנסיון העקידה נאמר (שם כב ג) "וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה", וכן (שם פסוק ז) "הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים".

ויש להבין את הענין בכל אלה.

תחת העץ

והנה ב**זוהר הקדוש** בפרשתנו (ח"א קב:) הובא דבר חידוש, כי אילן נטע אברהם אבינו בכל מקום שעבר בו, אבל לא היה גדל כראוי, עד אשר בא לארץ כנען ושם גדל האילן כראוי. באילן זה היה בודק אברהם את האורחים, מי מהם דבוק בקדוש ברוך הוא ומי חלילה אינו. כאשר היה בא אדם הדבוק בה' יתברך, היה האילן פורס את ענפיו להצל על ראשו ומאהיל עליו, ואילו כאשר נכנס אדם האחוז בעבודה זרה, היה האילן מסלק את ענפיו כלפי מעלה. ומזה ידע אברהם לפנות אליו ולדבר על לבו, עד שהיה נאחז באמונה בקדוש ברוך הוא.

תחת אותו אילן נבע מעיין מים, ומי שהוצרך לטבול היו המים עולים לקראתו, וענפי האילן עולים כלפי מעלה, ומיד היה אברהם מזרזו לטבול.

זה טעם מה שאמר אברהם למלאכים כשבאו אצלו 'והשענו תחת העץ', לבדקם על ידי האילן אם ראויים הם לחסות בצילו.

אילן זה - אילנא דחיי היה, סוד עץ החיים לכל העולם. ובאילן זה תיקן אברהם את חטא עץ הדעת ואת כל החטאים שבעולם, והודיע את האמונה לכל הברואים.

עד כאן דברי הזוהר הקדוש.

גילוי מן האילנות

והנה, דבר נפלא כתב **רבינו יהודה הברצלוני** בפירושו על **ספר יצירה** (פרק א), כי נגלה הקדוש ברוך הוא לאברהם מן האילנות, וזהו 'וירא אליו ה' באלוני ממרא' - אשר כאמור הוא לשון 'אילן', וכן 'והשענו תחת העץ'. ובזה רמז הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו, כי כל מה שיש באילן - פירות ועלים וענפים - יש בהתגלות השכינה אליו.

ועל כן נעשה הדבר במקום האילן, כי האדם עץ השדה, ויוכל ללמוד מן האילן על דרך ההתגלות.

אחר שציווה הקדוש ברוך הוא את אברהם אבינו על המילה, וקיים אברהם את המצוה בשלימות, נגלה אליו ה' באלוני ממרא בין האילנות לבשרו על הולדת יצחק, כי האילן רומז על הצדיק העושה פרי גם אחר שנדמה לעץ יבש, כמו שנאמר (תהלים צב יג) "צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה", וכן הוא אומר (יחזקאל יז כד) "וְיָדְעוּ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי ה' הוֹגֵהַּ עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי".

עוד נדמה הצדיק לאילן, כי בתוך ג' שנים יוכל האילן להוציא פרי נאה ומשובח, ובכל זאת לא יאכלוהו כי איסור ערלה רובץ עליו, ורק אחר שלוש שנים שנכרתה ערלתו יהיה בשנה הרביעית קודש הלולים לה'. וכך גם האדם אינו ראוי להוציא פירות עד שתסור הערלה ממנו.

אם כן, לא לחינם נזכרו האילנות בפרשתנו כמה פעמים, אלא דבר גדול בא הכתוב ללמדנו בזה.

נאחז בסבך

והנה כאמור, קודם עקידת יצחק הניח אברהם את עצי העולה עליו. ולבסוף כשנאמר לו שלא לשחוט את יצחק, ראה איל נאחז בסבך בקרניו. הרי כאן שוב אילן מלא בענפים צפופים מאוד (ראה מדרש 'שכל טוב', בראשית כב יג).

על כך דרשו חז"ל ב**תלמוד ירושלמי** (תענית פ"ב ה"ד): "רבי חונה בשם ר' חיננה בר יצחק, כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וניתור ויוצא, נאחז בחורש זה וניתור ויוצא, נאחז בסבך זה וניתור ויוצא, אמר לו הקדוש ברוך הוא, 'אברהם, כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכיות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום'. אמר לפניו, 'רבון העולמים, יהיה כן לעולם', אמר לו, 'וסופן להגאל בקרניו של איל הזה, 'וה' אלקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן' (זכריה ט יד)'" [ובדומה לזה **בויקרא רבה** כט י]. הרי כאן שתי הצלות, כפרת העוונות בקרן אחת של האיל, וגאולת הגלויות בקרן השניה של האיל, אשר ביום ההוא יתקע בשופר גדול.

זה הדבר אשר עליו מבקשים אנו לעמוד כאן, בחיבור שבין כל האילנות והעצים הנזכרים.

עצי המשכן

עוד נקדים ונזכיר, כי גם יעקב אבינו נאחז באילן זה שנטע אברהם. כי הנה בירידת יעקב מצרימה הלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקינו בבאר שבע, ומהם נעשה הבריח התיכון המהלך בתוך קרשי המשכן (ראה בראשית רבה צד ד).

דבר נפלא למדנו כאן, כי האשל אשר נטע אברהם עבור מצות הכנסת אורחים, שקיים בגופו גם עם אנשים פשוטים ושפלים, ולאלו הנדמים לערביים עובדי אלילים - נעשה לבסוף לבריח התיכון שבתוך הקרשים, המאחד את כל קרשי המשכן להיות אחד.

ובאמת, הכנת קרשי המשכן ובריחיו לא החלה רק אצל אברהם אבינו, אלא דורות הרבה קודם לו. כי כאשר גורש אדם הראשון מגן עדן הוציא עמו עצים, אשר אחד מהם היה מטהו של משה רבינו (ראה פרקי דרבי אליעזר פרק מ), אך מלבד זה גם את עצי המשכן לקח משם, כפי שכתב **בדרשות רבי יהושע אבן שועיב** (פרשת ויקחו לי תרומה) וז"ל: "ואמרו שאדם הראשון הוציא עצים מגן עדן ונתנם לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק ליעקב, ויעקב הורידם למצרים ומשם הוציאום השבטים והם עצי שטים".

נמצא כי האילן אשר על ידו הכיר אברהם אבינו בבני אדם אם דבקים הם בה' יתברך, מקורו בעדן גן אלקים, ויסודו מאדם הראשון אשר מסרו לאברהם ליצחק וליעקב, וממנו עצי שיטים של המשכן.

והנה אמרו חז"ל (בבא מציעא פד.) "שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון", היינו שמידת יופי מראהו של יעקב היתה כשל אדם הראשון. והעומק בזה הוא, שביעקב אבינו היה תיקונו של אדם הראשון. ומה שהוציא עמו מגן עדן כשגורש משם מפני החטא, היה מה שנצרך לו בעבור תיקונו, ואכן פעל יעקב בדבר ומעצי האשל נבנה המשכן ונעשה הבריח התיכון.

אך עדיין יש להבין מה ענינו של האילן לבאר שבע דווקא, ומה טיבו אצל אלוני ממרא.

ענר אשכול וממרא

כדי לעמוד על שורש הדבר, יש לנו לברר עוד ענין גדול ונכבד - אלו שלושת בעלי בריתו של אברהם אבינו, ענר אשכול וממרא.

פלא גדול מצינו בדברי חז"ל במדרש (בראשית רבה מב ח), שם איתא: "בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם לימול הלך ונמלך בג' אוהביו, אמר לו ענר, 'כבר בן ק' שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך', אמר לו אשכול, 'מה את הולך ומסיים את עצמך בין שונאיך', אמר לו ממרא, 'אלקיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו'. אמר לו הקדוש ברוך הוא, 'אתה נתתה לו עצה למול, חייך שאיני נגלה עליו לא בפלטין של ענר, ולא בפלטין של אשכול, אלא בפלטין שלך'. הדא הוא דכתיב (בראשית יח א) 'וירא אליו ה' באלוני ממרא'".

ודברי המדרש תמוהים, לשם מה הוצרך אברהם לבקש אחר עצת אוהביו אם לקיים את מצות ה'. וכי אם לא היה שומע מהם כי עליו למול לא היה מל.

תשובתו של ממרא

וביותר יש להבין, מהו שבחו הגדול של ממרא בעצתו שיעץ לאברהם. הלא גם הוא לא טען כי כך הוא ציווי ה' ואין להרהר אחר דבריו, אלא טען רק כי מוטב לו לאברהם לעשות כדבר ה' מחמת שכבר הצילו בעבר מכבשן האש ומן המלכים והרעב. ותמוה, וכי בלא זה לא היה לו לאברהם לקיים את ציווי ה'. והרי ראש המאמינים היה, וכי עכשיו הוצרך למי שיבוא ויביע בפניו 'הוכחות' על האמונה הנשגבה, ממה שכבר הצילו הקדוש ברוך הוא קודם לכן. הלא היה לו לממרא לומר

לאברהם בפשיטות, כי אם כך הוא רצון ה' יש לו לקיימו בלא שום הרהור, ולשם מה הוצרכו כל הדיבורים הללו.

שלושת מיני הטענות

ובאמת כבר עמדנו בזה במאמרינו בעבר, וביארנו כי רמז גדול יש כאן לכל עם אלוקי אברהם, כי בכל הדורות עתיד היצר הרע לעמוד ולפתות את ישראל לעשות היפך רצון ה', ובעמידת אברהם בעשרה נסיונות נטע בהם את הכח לעמוד כנגדו בכל שום וחניכה דאית ליה ובכל פנים ואופנים, וכפי שהאריכו בכל זה הרבה בספרן של צדיקים.

וביארנו כי בשמותיהם של שלושת אוהבי אברהם טמון רמז לשלוש טענות עיקריות שיש בבני אדם בעומדם אל מול מצוות התורה.

ענר - כשמו כן הוא, נוטריקון 'עינוי' ו'הרהור', והוא הקול השטחי והגופני שבאדם, הנרתע מפני קושי וצער, והוא הראשון לשאת את דבריו בכל עת. גם כאן עמד קול זה לטעון כי בהיות אברהם קרוב לבן מאה שנה אינו יכול לעמוד ביסורי המילה, ועליו להמתין עד שיחלים. זהו הטבע הגופני שבאדם, המבקש הנאה ובורח מן הסבל.

לעומת זאת אשכול מרמז שמו על הענבים המחוברים זה לזה באשכול אחד, כך מסמל גם הוא את היחס אל העולם הסובב את האדם ואת קולם של חבריו. ואכן בא אשכול וטען כלפי אברהם שלא יבדיל עצמו בין שונאיו, שלא ישנאוהו יותר.

אכן ממרא מרמז על החלק הרוחני שבאדם, אולם גם מצד זה יוכל האדם לבוא לידי נסיון. כי גם אחר שכבר גמר בדעתו להתגבר על נטיות גופו וחששו מחבריו, עדיין יש לו להיזהר שלא לפגום את הכוונה.

ובודאי, כשבא אברהם למול את עצמו כמצות ה', עשה כן במסירות נפש, ולא שת לבו לצערו וליחס הסובבים אותו. והנסיון שעומד בו עתה הוא נסיון רוחני, המתקיים רק בבעלי דרגה גבוהה בעבודת ה'. ומשום כך נגלה אליו הקדוש ברוך הוא באלוני ממרא, לומר לו כי אכן מצבו טוב מצד הגוף והסביבה, אינו חש לצערו ואינו בוש מפני המלעיגים עליו, ועתה יש לו להתחזק בכל עוז בכוונת המצוה שתהא בלא שום פניה, אלא רוחנית ופנימית לשם שמים.

על כן הוצרך אברהם לילך אצל ענר אשכול וממרא, להורות לנו הדרך מה יאמר ומה ישיב לכל אחת מן הטענות הנזכרות.

דע מה שתשיב

לגבי טענת ענר, בא אברהם והוכיח כי יש לעמוד ולהתמודד אל מול הזקנה והחולי, העצלות והקושי והעייפות, ובזה נתן כח ביד בניו לעמוד כנגד הנחש הקדמוני אשר עפר לחמו, ומיסוד העפר ממשיך כבידות ועצלות על האדם שלא לעשות את רצון ה' חלילה.

גם כלפי טענתו של אשכול 'מה יאמרו הבריות', וכי אין זה ראוי להיראות משונה מכל, וכיצד יראה הדבר בעיני אחרים, מסר אברהם את התשובה ביד זרעו אחריו, כאשר עומדים ללמוד ולהתפלל במקום שמועטים הם העושים את המצוה, והשאר מלעיגים עליהם, ואמר להם כי לא יבושו מפני המלעיגים.

ובדבר טענתו של ממרא, לימד אברהם את בני ישראל להמליך את הקדוש ברוך הוא על אבריהם, אשר בזה ממילא יהיו נמשכים אחר הכוונה הפנימית ויעשו מעשיהם לשם שמים.

אם כן באמת אין הטענות נוגעות כלל לאברהם אבינו עצמו, אשר היה ראש המאמינים בעולם, אלא הכל נעשה בעבור בניו אחריו, כדי לחזקם ולאמצם להתגבר על כל הנסיונות והקשיים.

ככל הדברים האלה ביארנו בעבר על דרך הרמז.

יהושע בן נון ושלושת הרֵעים

אולם עתה מבקשים אנו להעמיק עוד בזה, ולבאר בדרך סוד מופלא מכבשונו של עולם, אשר עומד גם הוא כאריח על גבי לבנה על מה שנתבאר בדרך רמז.

הנה, כתב **רבינו החיד"א זיע"א** (מדבר קדמות מערכת י אות ט, בשם בעל מצות שמורים), כי לנשמתו של יהושע בן נון היתה התקשרות עם שלושת רעיו של אברהם אבינו. ודבר זה נרמז בפסוק (שמות לג יא) "וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל". כי 'נער' אותיות 'ענר', וסופי התיבות 'לא ימיש מתוך האהל' עולה 'אשכל', ו'יהושע' עולה בגימטריא 'ממרא' בצירוף מנין מאה ועשר שנותיו של יהושע (391).

גלגולי נשמות – קשר פנימי

כדי לבאר נוסיף מה שהובא ב**ילקוט ראובני** בפרשתנו, כי ענר אשכול וממרא היו כלולים מנשמות חנוך בן ירד, אליעזר עבד אברהם, ויוסף הצדיק. חנוך הוא ענר, כי ענר אותיות 'נער', וחנוך לקחו האלקים בימי נערותו [כפי אריכות הימים בשנים ההן], ובאמת אחר שנעשה מלאך מט"ט שר הפנים נקרא שמו נער (ראה בזוהר הקדוש ח"א רכג:; ובתוספות יבמות טז: ד"ה 'פסוק זה'). ולאחר מכן התגלגל בלבוש כנעני והוא אליעזר ונקרא אשכול, ולבסוף התגלגל ביוסף שהוא ממרא.

יסוד הענין הוא כי נשמות אלו יש ביניהן קשר וחיבור פנימי, אשר הוא הנוגע לענייננו, ויש בזה מוסר השכל לכל איש ישראל במשך הדורות.

כלב בן יפונה ואשכול

וכתב **הרמ"ע מפאנו** (גלגולי נשמות מערכת ע אות ט) כי כלב בן יפונה הוא גלגול אשכול. והרי יהושע וכלב היו שני המרגלים שעמדו כנגד עשרת האחרים אשר הוציאו את דיבת הארץ רעה, וכלב היה זה שהיסה את העם אל משה ואמר 'עלה נעלה'.

והוסיף שם הרמ"ע מפאנו כי כלב נתאמץ במיוחד בענין האשכול, כי המרגלים לא רצו לקחתו עימם עד ששלף כלב את חרבו מתערה ואיים עליהם כדי שיכרתו את האשכול. ועל ידי שעמדו רגליו בנחל אשכול - הוא מקומו של אשכול שהיה מבעלי ברית אברהם - נתלבש בו כוחו של אשכול, ולא יכלו להרע לו, וכך ניצל מהם.

אם כן לפי האמור עולה כי יש לו לאשכול חלק בכניסת ישראל לארץ, שכן נתגלגל בכלב, שהוא ויהושע היו שני המרגלים היחידים שנחלו את הארץ.

צדקת אבא אומנא

אכן, על ממרא שמענו גילוי אחר בדברי הרמ"ע מפאנו (שם מערכת מ אות ח), כי הוא היה אבא אומנא הנזכר ב**מסכת תענית** (כא:), ושמו עולה בגימטריא רפ"א (281), לשון רפואה.

האילן רומז על הצדיק העושה פרי גם אחר שנדמה לעץ יבש

נרחיב מעט בענין זה.

'אומנא' הוא רופא המקיז דם, אשר זו היתה רפואה מצויה בזמן חכמי הגמרא. ואמרו שם בגמרא כי היה זוכה לפריסת שלום מישיבה של מעלה בכל יום, לעומת אביי אשר היה זוכה לזה רק פעם בשבוע בערב שבת, ורבא אשר היה מקבלה רק פעם אחת בשנה, בערב יום הכפורים.

שמע אביי על הדבר, וחלשה דעתו מפני מה אינו חשוב בשמים כאבא אומנא. השיבו לו מן השמים כי לא יוכל לעשות כמעשיו. שהיה נוהג בצניעות מופלגת להבדיל בין האנשים ובין הנשים ושלא להסתכל בנשים, וגם שכר לא היה נוטל, אלא מי שהיה רוצה היה נותן לו בצנעה, ולתלמיד חכם עני היה הוא עצמו משלם את צרכי סעודת ההבראה שרגילים היו לאכול לאחר הקזת הדם.

כאשר שמע אביי על הדבר, שלח אחריו שני תלמידי חכמים לבודקו, ועשו עצמם כנוטלים את חפציו שלא ברשות, לראות האם יכעס, אך הוא העביר על מידותיו ודן אותם לכף זכות.

פריסת השלום לאביי ורבא

ועוד אמרו שם, כי גם דעתו של רבא חלשה בראותו שאינו זוכה לפריסת שלום בכל שבוע כאביי, והשיבו לו מן השמים כי דיו בכך שזוכה הוא להגן על כל בני עירו מחוצה, שהיו בה רשעים רבים.

ופירש ה**בן יהוידע**, כי בפריסת השלום לרבא היה משום כבוד ויקר גם לבני עירו, וכיון שלא היו ראויים לכך, קיבל זאת רבא רק פעם בשנה. ובזה פייסוהו מן השמים, שלא מחמת עצמו לא זכה, אלא הוא באמת ראוי לכך.

עוד ביאר כי משום שהיו בני עירו רשעים, אם היה מקבל פריסת שלום היה הדבר מעורר קטרוג עליהם.

ועוד הביא כי יש שפירשו שעצם מה שהיה מגן על בני עירו בכל עת חשוב כפריסת שלום מבית דין של מעלה.

רפואת המילה בידי ממרא

אם כן, לדברי הרמ"ע מפאנו עולה כי ממרא היה דומה לאותו רופא המופלג בחסידותו. ונפלא הדבר, כי רבותינו הראשונים פירשו כי העצה שנתן ממרא לאברהם על המילה, היתה על רפואת מכת המילה. בספר **'גן רוה'** כתב כי כאשר נימול אברהם היה הדם שותת והולך ולא ידעו כיצד לעוצרו, עד שבא ממרא ובידו כמין אבקה העוצרת את הדם העשויה מנסורת עץ ישן ונקראת 'עצה', וזו ה'עצה' שנתן לו על המילה.

ובחזקוני (בראשית יח א) הובא פירוש נוסף, כי העצה שנתן ממרא היתה בענין האספלנית לרפואת המכה.

בזכות מעשה זה התגלגל ממרא באבא אומנא אשר ריפא את ישראל בקדושה, וזכה לקבל בת קול מן השמים הפורסת בשלומו בכל יום.

בני חברון

העולה מכל זה, כי יש כאן מהלך שלם הקושר בין כלב בן יפונה לאשכול, ובין ממרא לאבא אומנא. ושני אלו יחד קשורים לחברון, שהרי כלב הלך לחברון להשתטח ולהתפלל על קברי אבות שלא יכשל בעצת המרגלים (ראה סוטה לד:), ובזכות זה נתן לו הקדוש ברוך הוא את חברון לנחלה (ראה יהושע טו יג; רש"י במדבר יג כב). ואלוני ממרא - בחברון היו.

תיקון הדם והאשכול

אולם חילוק מצאנו ביניהם, כי אצל ממרא מצינו את ענין תיקון הדם, הן במה שסייע בעצירת דם המילה והן במה שנתגלגל באבא אומנא שהיה מקיז דם. ומאחר ויעץ לאברהם על המילה ואמר לו כי יסמוך על אלוקיו אשר הושיעו מכבשן האש ומן המלכים, זכה לעסוק ברפואה מתוך צניעות וקדושה. ואילו אשכול אשר שגה בעצתו וטען כלפי אברהם שאין ראוי לו להבדיל עצמו מן הבריות ולהשניא עצמו עליהם - מצא תיקונו בכלב אשר כרת את האשכול בחרבו, לא חש כלל לדברי שאר המרגלים, ולא חת מפני המלעיגים, אלא הבדיל עצמו מהם להתחבר אל הקדושה.

זהו העומק בדברי הרמ"ע מפאנו, הקושר את ממרא אל אבא אומנא העוסק בתיקון הדם, ואת אשכול עם כלב בן יפונה המתקן את מידת ההתבדלות.

קרית ספר

והגה"צ **רבי משה וואלפסון זצ"ל** הוסיף בזה נקודה נפלאה. תחילה נקדים: הנה בגמרא (תמורה טז.) מסופר על עתניאל בן קנז שהיה אחיו מאמו של כלב בן יפונה ואשר לכד את קרית ספר וניתנה לו עכסה בת כלב לאשה, ולפי זה 'קרית ספר' הוא שם מקום. אולם הובאה שם גם דרשה כי אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו, ולפי זה 'קרית ספר' מורה על חכמת התורה.

ופירש בזה בספה"ק **ערבי נחל** (פרשת שמות דרוש ב; פרשת שלח דרוש ג), כי כל דברי התורה אחוזים זה בזה, ושורש שתי הדרשות אחד הוא; כי לכל מקום ומקום יש חיות מחלק מסוים בתורה. והנה חיותה הפנימית של קרית ספר היתה באותן ההלכות שנשתכחו, ומשום כך לא יכלו ישראל לכובשה. לאחר שהחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו, זכו לכבוש גם את העיר. נמצא כי כיבוש קרית ספר והשבת ההלכות קשורים זה בזה: בכח התורה נכבש גם המקום הגשמי.

חברון – מקור מצות ברית מילה

ועל פי יסוד זה ביאר רבי משה וואלפסון, כי העיר חברון היא המקום שבו היו גנוזות ומושרשות הלכות מצות ברית מילה.

מטעם זה, הקנין הראשון של אברהם אבינו בארץ ישראל - היה מערת המכפלה אשר בחברון. ואכן גם שם נזכר ממרא בפירוש (בראשית כג יט), "אֶל מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן". כי מקומו של ממרא בעיר חברון, הוא המקום הנותן עצה על המילה, ובו נתקיימה המצוה בראשונה, במקום שאותו קנה אברהם אבינו לאחר מכן, בהיותו שייך לשורש נפשו. וכל אחד ואחד מישראל הזוכה למול את בנו, מחבר עצמו לנקודת 'מגן

אברהם', שהרי כך היא לשון הברכה, 'להכניסו בבריתו של אברהם אבינו'.

באלוני ממרא - היא חברון, נגנזו צירופי האותיות, וההלכות, והחידושים, והרעיונות הנשגבים, וכל הענינים האלקיים של מצות מילה.

לא לחינם נתגלה סוד מצות מילה לממרא עוד קודם שנצטוה בה אברהם אבינו, והביא בשם **רבינו החתם סופר זיע"א** כי מה שנתן ממרא עצה על המילה היה מחמת גילויים אלו. שכן בהיותו הבעלים על הקרקע בעיר חברון, וידידו האמיתי של אברהם אבינו החפץ בטובתו כל הימים ומייעצו שלא לחוש לשום חשבון אלא לקיים את המצוה - זכה ונתגלו לו סודותיה הנפלאים.

מסירות נפש בברית מילה

משום כך, נגלה הקדוש ברוך הוא אל אברהם באלוני ממרא דווקא. וכפי שביאר הספורנו (בראשית יח א), **שם** נימול אברהם וכל ביתו, ושם הופיעה השכינה לקבל את הברית. והנה, כל ענינו של אברהם אבינו היה במסירות נפשו לה' יתברך, החל מן הנסיון באור כשדים, שבזכותו היה ראוי לדיבור השכינה, כדברי רבינו בחיי (בראשית יא כח), ועד הנסיון האחרון בעקידה, שם מסר לה' גם את נפש בנו. ובמצות ברית המילה, שבה נאמר לו "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים" (בראשית יז א), מסר אברהם את גופו בפועל, ונותר בו חותם לדורות עולם בו ובזרעו אחריו, ונקראת המצוה על שמו עד היום הזה - בריתו של אברהם אבינו.

וכן מצינו בדברי חז"ל שראו במצות מילה מסירות נפש, ודרשו (ילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתל"ז) על הפסוק (דברים ו ה) "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ", כי זו מצות מילה, וכלשונם שם: "'ובכל נפשך', אפילו הוא נוטל את נפשך, וכן הוא אומר (תהלים מד כג) 'כי עליך הורגנו כל היום', ר' שמעון בן מנסיא אומר וכי אפשר לומר לו לאדם ליהרג בכל יום, אלא זו מילה". וכן דרשו בגמרא (גיטין נז:) בפסוק זה, כי זו מילה שניתנה בשמיני.

חברון - חיבור

ועתה נחזה את הקשר המיוחד של העיר חברון עם מצות מילה, שכן 'חברון' מלשון חיבור, וחיבור זה סגולה הוא לקבלת כח של מסירות נפש, אשר כל החפץ בזה ילך וישתטח על קברי אבות בחברון. עד כאן עיקר דבריו.

על יסוד זה נוכל להוסיף את דבריו הנפלאים של **רבינו האור החיים הקדוש** בראש הפרשה הבאה - פרשת חיי שרה, בפסוק (בראשית כג ב) "וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן", וז"ל: "ואומרו 'היא חברון' פירושו שהגם היא משפעת בהם בחינת החיבור, כי צדיקים במיתתם קרויים חיים".

הרי לנו כי בחינת החיבור שבחברון נמשכת והולכת עד היום הזה. ויש לפרש כי בא הרמז בזה דווקא בענין חברון, כדי ללמד שאף שקיים אברהם אבינו את מצות ברית מילה לבדו, מכל מקום היה לה גם לשרה את חלקה במצוה, ושניהם שייכים לסודה הגדול.

מאחר ובחברון נתגלה סוד החיבור והמשכו גם לאחר המוות, ובקשר למצות מילה, לכן נקברו שם האבות הקדושים והאימהות הקדושות, כדי שתימשך השפעתם לעולם גם אחר הסתלקותם. ומשם בארה, בה ישאבון ישראל מסירות נפש, אשר כל ענינה בעזיבת עניני העולם המדומים ובחיבור הנשמה אל שורשה העליון להתדבק בו.

חיבור בכח החרב

מעתה נבין את עיקר החילוק בין ממרא ואשכול. כי הנה כאמור מתקשר אשכול עם כלב בן יפונה, וגם 'אשכול' כאמור רומז אל חיבור הענבים זה לזה באשכול אחד. אולם שם היתה טענת הצירוף שלא ממין הטענה, ומכוחה בא וטען כלפי אברהם אבינו שאין ראוי לו להבדיל עצמו מכל הבריות. אולם אנו - בחיבור של קדושה אנו עוסקים. וזה סוד מה שבא כלב וכרת בחרבו את האשכול, שכן 'חרב' היא אותיות 'חבר' - לשון חיבור, ופעמים דווקא לשם החיבור ישנו צורך להשתמש בחרב, לסלק את אלו המפריעים אל החיבור הקדוש.

ובהמשך דבריו ביאר רבי משה וואלפסון, כי מה שנגלה הקדוש ברוך הוא לאברהם באלוני ממרא דווקא, הוא משום תפקידו המיוחד בסיוע לאברהם בקיום מצות ברית מילה, כי בהיותו יושב בחברון היה מקומו מסוגל למסירות נפש וקיבל בזה סייעתא דשמיא. מה שאין כן אשכול שישב בנחל אשכול לא זכה לזה הסיוע.

תיקונו של כלב

והנה, כלב אשר קשור היה בנשמתו של אשכול, הרגיש כיצד נכשל אשכול עצמו בטעות זו בזמנו של אברהם אבינו, ולא זכה ליתן עצה על המילה כפי שעשה ממרא, ומפני מה - משום שלא עמד על אדמתו של ממרא, היא חברון הגורמת לחיבור ומסייעת ללימוד התורה של מצות ברית מילה, ואילו נחל אשכול לא היה המקום הראוי למידה זו.

והנה, צדיקי עליון ככלב בן יפונה ודאי יודעים הם את מקומם ומכירים היכן צריכים הם לתקן, כפי שידועים מעשים רבים מענין זה על **רבינו האריז"ל** ו**רבינו הבעל שם טוב הקדוש זיע"א**. ומשום כך התאמץ כלב לבוא עד חברון, ולהתפלל על קברי אבות שלא יתפתה אחר עצת מרגלים. ואכן בהיותו בחברון זכה כלב למסירות נפשו של אברהם אבינו, אשר מל עצמו במסירות נפש מכח קדושתה של חברון. ומשם הלך אל נחל אשכול, לבוא ולתקן גם את נשמת אשכול אחי ענר וממרא.

בכח החיבור והביטול העצמי למען כבוד שמים שקיבל כלב מאת ממרא, יכול היה כלב לילך עם שאר המרגלים ולכפות אותם על כריתת אשכול הענבים. במסירות נפש ויתר על הנשיאות העומדת להתבטל אחר שיכנס לארץ, ועל ההשפעה הגדולה שהיתה לו בתפקיד זה. אך דווקא משום כך - זכה לרשת את חברון, הארץ אשר דרך בה, כמו שנאמר (שופטים א כ) "וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת חֶבְרוֹן".

ואכן היתה חברון מקום המלכות והשררה, ושם היתה תחילת מלכותו של דוד המלך, כי בה נעשה החיבור בין המלך ובין העם. עד כאן עיקר דבריו.

בכח התורה נכבש
גם המקום הגשמי

זריזות ונערות - כנגד זקנה ועצלות

מכאן מבקשים אנו להמשיך במהלך זה ולבאר על דרך זו את ענינו של ענר.

הנה, כבר הבאנו את דברי רבותינו המקובלים, המקשרים את ענר עם חנוך ועם יוסף הצדיק וכן עם יהושע, שכולם נקראו 'נער'.

והנה כל טענותיו של ענר כלפי אברהם אבינו נועדו למנוע אותו מלקיים מצות ברית מילה. אם כן מובן היטב מפני מה נתקן דוקא בצדיקים אלו, כי יוסף היה צדיק יסוד עולם - המרכבה למידת היסוד והברית, ויהושע מצאצאיו של יוסף כבש את ארץ ישראל אשר היא מקום התורה ויסוד הקדושה. ועוד, יהושע הוא שמל את בני ישראל בכניסתם לארץ, כמצות ה': 'עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית' (יהושע ה ב-ג).

אמנם בעומק הענין, תחת טענת הזקנה, ניתן בו בענר כוחו של נער, המורה על כח ההתחדשות שיש בנערים. ומשום כך נכתב 'נער' בשיכול אותיות 'ענר', שכן באמת מהות הנער היא היפך טענותיו של ענר לאברהם, שמחמת היותו זקן לא יוכל למול. כי באמת יש ללכת בדרכי הנערים גם בגיל מופלג, להתרחק מן העצלות והכבדות.

התחדשות העבודה

לפי זה עולה, כי גם טענתו של ענר לא היתה טענה פשוטה, אלא שבא וטען כי הרוצה לדבק עצמו בקדושה יש לו לבוא בכח של התחדשות ובמרץ נעורים, ודבר זה אינו יאה לזקן. אך באמת כאן טמונה טעותו, כי גם הזקן בן מאת השנים יוכל לחדש כנשר נעוריו ולעשות רצון ה' בזריזות, כפי שעשה אברהם.

ואכן, על אברהם נאמר (בראשית כד א) "וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים", כי אמנם זקן היה - אולם בא לעבודתו עם כל ימי הנעורים. ומעלה זו מצינו אצל יוסף ויהושע אשר הורו על דרך ההתחדשות. יוסף לימד כיצד להיות שמור בקדושה תמיד, בבחינת (תהלים פא ו) "עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ", וכן על יהושע אמרו (ראה בבא בתרא עה.) "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה", והלבנה גם היא מתחדשת בכל חודש, ולעולם איננה עומדת בזקנתה.

פירות האילן

והנה זכה ממרא לגלות את סוד המילה דרך האילנות - אלוני ממרא. ואכן גם האילן מורה על ההתחדשות התמידית, באשר בכל שנה ושנה הוא שב ומצמיח מחדש עלים וענפים ופרחים ופירות. ומכאן למד ממרא כי המילה אינה רק הסרת הערלה, אלא מקור להתחדשות, שכן שלושת חלקי המצוה - מילה פריעה ומציצה - הם הנותנים את חותם הקדושה באדם, אשר על ידו יוכל להוציא פירות טובים ולהביא חיים חדשים לעולם.

את הסוד הזה, המשיך אבא אומנא במעשיו הטובים. הקזת הדם שעסק בה, ואשר הביאה להתחדשות דם התמצית שבגוף - סמל היא גם להתחדשות הנפש. כפי שבברית מילה מסירים את הערלה, כך גם הקזת הדם הנעשית בקדושה מביאה להתחדשות החיים.

בשכר זה זכה לקבל פריסת שלום מן השמים בכל יום, כי גם עבודתו היתה מתחדשת ומחדשת בכל יום. ומשום כך התגלגלה בו נשמתו של ממרא, יען כי שניהם עסקו בסוד ההתחדשות. כי מלבד האבקה הנעשית מן העצה שנתן ממרא לאברהם, נתן לו את כח העץ המתחדש, והעמיד לרשותו את האילנות - אלוני ממרא, אשר באילנות אלו הראה אברהם אותות מופלאים בהכרת הבריות. ואבא אומנא הלך גם הוא בדרך זו, והוציאה אל הפועל במעשי הרפואה.

בדרך זו נוכל להוסיף ולפרש, כי סוד המילה הגנוז בחברון בכלל, גנוז באלוני ממרא בפרט, כי צמיחתם מתוך אדמה זו של חברון אשר בה נגנזו סודות המילה, נתנה בהם כח מיוחד של פריחה והתחדשות, ומכח זה היו מקבלים כל היושבים תחתיהם, כי האדם עץ השדה. ומשום כך אמר אברהם לאורחיו 'והשענו תחת העץ'. ועתיד הקדוש ברוך הוא לפרוע לבניו בזכות זה.

והנה המקור שממנו דרשו חז"ל (שבת קח.) את מהות ברית המילה, הוא מאיסור ערלה באילנות, "מה להלן דבר שעושה פרי - אף כאן דבר שעושה פרי". אם כן, על ידי האילנות רמז הקדוש ברוך הוא לאברהם על ענין זה שיש בה במילה, להביא חיים חדשים לעולם בקדושה.

עוד דרשו חז"ל (בראשית רבה מח ט), כי שלושת המלאכים נדמו לאברהם בשלוש דמויות: סדקי - מוכר פת, נווטי - מנהיג ספינה, וערבי (ראה מתנות כהונה שם). ועל דרך הרמז יש לקשר גם דמויות אלו לשלושת אוהביו של אברהם ולתיקונם.

הסדקי, העוסק במזון הגוף, רומז לענר שחשש מצער הגוף, ותיקונו בהתגברות ובהתחדשות בעבודת ה'. הנווטי, המנהיג את ספינתו בין גלי הים, רומז לאשכול שחשש מן הסביבה; ותיקונו בכלב שלא נגרר אחר חבריו, אלא עמד איתן והגיע אל התכלית. והערבי רומז לממרא, אשר סוד האילנות והרפואה נתגלה לו, ותיקונו באבא אומנא שריפא בקדושה. כך מתגלה כי גם הכוחות העוסקים בצרכי הגוף ובדרכי העולם יכולים לשמש את הקדושה.

שלושת המלאכים - כנגד שלושת היוצרים

והנה בגמרא (בבא מציעא פו:) איתא כי שלושת האנשים שבאו אל אהל אברהם, היו מיכאל גבריאל ורפאל, וכל אחד מהם נשלח לשליחות מיוחדת: מיכאל - לבשר את שרה, ולבסוף גם הציל את לוט; רפאל - לרפא את אברהם; וגבריאל - להפוך את סדום. לפי דרכנו נאמר, כי שלושת המלאכים מקבילים לשלושת יועציו של אברהם אבינו, אשר כל אחד מהם דיבר לפי טבעו ודרכו.

גבריאל מלאך הגבורה, תפקידו להסיר את הרע מן העולם, וזהו כנגד ענר אשר העלה את טענת צער הגוף. מיכאל שר ישראל תיקן את ענין ההתבדלות מן האומות אשר מזה חשש אשכול, ובישר על לידת יצחק, ומאידך גם הציל את לוט, ובזה הורה כי אין ההתבדלות מנתקת את אברהם מקרוביו, ועדיין הוא מסייע בעדם. וזו בחינת כלב שהיה גלגול אשכול וזכה לכל מה שזכה וכפי שנתבאר. ואילו רפאל - מלאך הרפואה, שייך למידתו של ממרא אשר גילה את סוד הרפואה לאברהם אבינו והביא רפואה לעולם, ונתגלגל באבא אומנא אשר עסק ברפואה בקדושה.

אם זוכים לחבר את שלושת הכוחות יחד, זוכים לחיבור השלם, חיבור בין שמים וארץ.

הצלת נשמת רבא במלחמת המלכים

וכעת נחזה ונראה דבר מופלא.

הנה במלחמת המלכים נשבה לוט בן אחי אברהם, ויצא אברהם למלחמה עליהם כדי להצילו. על כך כותב **רבינו האריז"ל** (שער הפסוקים פרשת לך לך, ספר לקוטי תורה שם), כי בלוט היה גנוז ניצוץ קדוש, היא נשמתו של רבא, אשר היה אצל נעמה העמונית מצאצאי לוט. ורמז לדבר בפסוק (בראשית יד יב) "וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רְכֻשׁוֹ בֶּן אֲחִי אַבְרָם", ראשי התיבות 'רכשו בן אחי' - 'רבא'. וכבר הרחבנו כמה פעמים בענין זה, כי לא ברבא לבדו אנו עוסקים, אלא בכללות התורה שבעל פה הקרויה בפי כל 'הויות דאביי ורבא'.

ובאמת יש להבין, כי אם כן מדוע לא נרמז כאן גם אביי.

שמחת אביי בתורת החכמים

אך הנה איתא בגמרא (שבת קיח:) כי כאשר היה תלמיד חכם צעיר מסיים מסכת, היה אביי עורך באותו יום סעודה לחכמים לכבודו. ובגודל הרבותא בדבר כתב **המהרש"ל** (ים של שלמה בבא קמא סוף פ"ז, דין הסיום), כי אביי היה עני ומצמצם ביותר בהוצאותיו, עד שנחלה מחמת רעב וחש בהדרוקנא (ראה שבת לג.), ועם כל זה היה עורך סעודה לחכמים מחמת רוב חיבת המצוה.

כה יהיה זרעך

עוד יש להקדים את דברי **רבינו האור החיים הקדוש** בפרשת לך לך.

אחר מלחמת המלכים התגלה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו, ושם נאמר (בראשית טו ב-ה): "וַיֹּאמֶר אַבְרָם ה' אלקים מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וגו', הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וגו', וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וְסִפֹּר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ".

והקשה האור החיים שם (פסוק ג), הכיצד זה אמר אברהם שבן ביתו ירשנו, והרי כבר הבטיחו הקדוש ברוך הוא בפירוש אחרי הפרד לוט מעמו (בראשית יג טז) "וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ", וכי פקפק אברהם אבינו חס ושלום בדבר ה', הן לא יתכן לומר כן.

עפר הארץ וכוכבי השמים

אלא הפירוש הוא, כי בוודאי לא הרהר אברהם אחר דבריו של מקום. אלא שמה שהבטיחו כי יהא זרעו כעפר הארץ, הבין שיהיו חשובים כעפר, כאנשים פשוטים המהלכים באדמה, אשר רוח בהמה להם, היורדת היא למטה לארץ. ובבנים עמי הארץ כאלו לא נחה דעתו של אברהם.

משום כך, על בנים כגון אלו קרא אברהם 'הן לי לא נתת זרע', זרע אנשים חשובים ויקרים.

על כך נענה לו הקדוש ברוך הוא והבטיחו כי יהיו בניו צדיקים מאירים הנמשלים לכוכבים, ככתוב (דניאל יב ג) "וְהַמַּשְׂכִּלִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים". ובזה נחה דעתו של אברהם.

ואף כי גם לאחר מכן נאמר ליעקב אבינו (בראשית כח יד) "וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ", זהו משום שישנן גם מעלות בעפר, אולם רק לאחר שנמשלו ישראל ככוכבים, יוכלו לקחת גם את מעלות העפר.

ואנכי עפר

והנה יש להבין, מפני מה עלה על דעתו של אברהם לבקש על הדבר דווקא עתה, אחר מלחמת המלכים.

אך יתבאר לפי מה שאמרו חז"ל (תענית כא.) שניצח אברהם את המלכים בדרך נס, על ידי שזרק עליהם עפר אשר נעשה לחיצים וחרבות. והרי כפי המובא מדברי האריז"ל, במלחמה זו פדה אברהם את נשמתו של רבא. ואכן, היה רבא כל ימיו סמל ודמות לתלמיד חכם המשפיל עצמו כעפר הארץ למען התורה, ועסק בה ביגיעה עצומה ובעמל נורא. ביסורים קשים נתייסר רבא בעולם הזה, כמסופר בגמרא (ברכות נו.) כי בא לפני פותר חלומות שהיה בזמנו ושמו בר הדיא, והלה פתר לו את כל חלומותיו לרעה, ומשום שכל החלומות הולכים אחר הפה, נתקיימו דבריו, ואיבד רבא את בניו ובנותיו ואשתו ונכסיו.

וכן מובא בגמרא (שבת פח.) על גודל שקיעותו של רבא בלימוד התורה, עד כי פעם אחת היה מעיין בתלמודו ובתוך כך היתה אצבעו מונחת תחת רגלו ונפצעה, ולא הרגיש רבא כי זב ממנה דם, עד שבא אליו צדוקי אחד והתריס כלפיו על כי עדיין עומדים בני ישראל בפזיזותם שהיתה בשעת מתן תורה כשאמרו 'נעשה ונשמע', והשיב לו רבא כאיוולתו.

ככוכבי השמים

כל זאת ראה אברהם אבינו, ובוודאי ידע היטב עד כמה חשובה וגדולה היא עבודה זו. אולם מלבד זה ביקש שיהיו בניו גם ככוכבי השמים המזהירים.

על כך נענה לו הקדוש ברוך הוא, כי הנה עתה יקבל בנים כאלו - את האמורא הקדוש אביי. אביי החשיב את תורתו של כל אחד מישראל, אשר על כן ערך לו סיום מסכת בשמחתו.

וכן מצינו בו במקום אחר מידת אהבת תורה על כל אופניה, במה דאיתא בגמרא (מגילה לב.): "ואמר רבי שפטיה אמר רבי יוחנן, כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה - עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ כה) 'וגם אני נתתי להם חקים לא טובים' וגו'". על כך תמה אביי, וכי מי שאינו יודע לנגן בלימודו נקראת תורתו (יחזקאל שם) 'משפטים לא יחיו בהם'. לכן פירש כי כוונת הכתוב לשני תלמידי חכמים היושבים בעיר אחת ואינם נוחים זה לזה בהלכה. וזהו על שום שהחשיב אביי את לימוד התורה בכל מידה ומידה.

הנה כי כן, במלחמת המלכים קיבל אברהם את בחינת רבא, אלו עובדי ה' ביראה, בעמל ויגיעה. אולם לאחר המלחמה הוציאו ה' יתברך החוצה לספור הכוכבים, ובזה קיבל אברהם את בחינת אביי, אשר בה מאיר כל יחיד מישראל ככוכב.

אביי, רבא, ואבא אומנא

עתה משזכה אברהם לאביי ורבא, יכול היה לעמוד כנגד טענותיהם של ענר ואשכול.

כי אמנם, אדם - עפר הוא מן האדמה, ואיך יוכל לעמוד ביסורי המילה, אולם מרבא למדנו כי ברוב עמל ויגיעה

כל יהודי
כוכב מאיר הוא

יוכל האדם להתרומם מכל הארציות האוחזת בו. אכן, ענר בא ומציג את הזקנה, הקושי והיסורים, אך רבא העמל בחומר ובלבנים, עם הדם הזב מאצבעו, אינו חושש כלל מכל זה.

וכלפי הטענה שיש לו להתחשב בדעות אחרים הסובבים אותו, באה דמותו של אביי ומורה כי כל יהודי כוכב מאיר הוא, ואינו צריך לאחרים, כי כל כוכב מאיר בפני עצמו. סביבתו של אביי היתה קשה ביותר, אך את הכל ניצח באורו המאיר.

ואחר כל זאת, בא ממרא ובידו הרפואה הגדולה - מידתו של אבא אומנא.

הארת החשיבה

מעתה בין נבין מפני מה נוצר החילוק בין אביי ורבא ואבא אומנא לענין פריסת השלום מן השמים. רבא היה עסוק כל ימיו עם הציבור, אשר בהם כלולים גם הדומים לעפר הארץ. ובתפקידו כראש הישיבה בעיר מחוזא, היה צריך להנהיג גם את בני העיר אשר לא היו צדיקים, אולם הוא בזכותו הגדולה הגן עליהם, והשפיע גם על בני אדם קשי יום, אשר אינם רואים בכל יום את הארת הפנים מן השמים. ודאי לרבא עצמו לא חסר דבר ברוח קדשו, אלא שכלפי בני עירו וההולכים בדרך העפר נתגלה לו כי פעם אחת בשנה יאיר להם ה' את אורו ויכפר עליהם.

הארת החכמים

אמנם אצל אביי האירה התורה ביותר, משום שהיה עוסק בכבודן של חכמי ישראל ועושה יום טוב כאשר היו מסיימים מסכתות, עם כל עניותו ורעבונו. ובזכות זה זכה לפריסת שלום בכל ערב שבת, בבחינת 'שבת שלום', כי תלמיד חכם בבחינת שבת (ראה בזוהר חדש ח"ג כט. ברעיא מהימנא). ומכיון שהחכמים שהיו סביבו זכו להארת פנים, זכה גם הוא בשבילם. בכך מתבאר גם תיקון טענתו של אשכול: אביי לא נגרר אחר השפעת הסביבה, אלא האיר לסובבים אותו באור התורה ובכבוד חכמיה.

לעומתם היה אבא אומנא רופא הנפשות, וזכה להארה בכל יום ויום.

הארת המעשים

אמנם כל המדרגות שנתבארו אינן נשלמות במחשבה ובפנימיות בלבד, אלא בקיום המצוה בפועל. זהו ענין הוספת האות ה' לשמו של אברם, שעל ידה נעשה שמו 'אברהם', כמנין רמ"ח אברים: קדושת הברית נמשכת בכל אבריו ומקדשת את מעשיו, ובכך הוא נעשה תמים לפני ה' (ראה נדרים לב:).

והשלמת הברית באה במקום החיבור - היא חברון.

מכאן נבין מה טעם נטע אברהם אשל בבאר שבע דווקא. כי הנה כאמור, אנו בני האדם מהלכים על הארץ, כמו שנאמר (תהלים קטו טז) "וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם", ודווקא בעומדנו על הארץ, עלינו לבקש את הרוח, את השמים ואת הקודש, כי זה כל האדם.

סולם מוצב בבאר שבע

הן אמנם, עסק רבא כל ימיו בתיקון הרבים ובהצלת כלל ישראל בחלק העפר שבו. אולם כדי לעלות כלפי מעלה - צריכים אנו לסולם. והיכן הוא מקום הסולם - היא העיר באר שבע, אשר ממנה יצא יעקב אבינו ואשר בה עמד הסולם שראה בחלומו, מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כדברי המדרש שיובאו להלן.

ואכן, העיר באר שבע קובעת מקום וחשיבות לעצמה אצל אבותינו הקדושים. כי בבאר שבע אשר בה הוצרך אברהם לעסוק בעניני העולם בשבועתו עם אבימלך, נהג אברהם בבחינת רבא, ועל כן, דווקא שם במקום בו פגש את הארציות - הכריז על האמונה בקדוש ברוך הוא.

משום כך, גם כאשר יצא יעקב אבינו חוץ למחיצתו לילך לחרן, יצא מבאר שבע, ואז זכה למראה הסולם.

על כך דרשו חז"ל (בראשית רבה סט ז): "הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש". ועל זה אמר יעקב 'מה נורא המקום הזה', כי בסוד באר שבע יוכל אדם לעלות ולחבר את השמים והארץ. והאשל שנטע אברהם, עומד באותו המקום שבו מתחברים שמים וארץ.

ויטע אשל

את עץ האשל נטל יעקב והביאו למצרים בעבור הבריח התיכון שבמשכן. ומשמעות הדברים, כי אותו עץ שבו קיים אברהם אבינו את הכנסת האורחים הארצית, ונתן לפניהם לאכול - נעשה לבסוף לחלק מן המשכן, מקום הקדושה העליונה המשפיעה לכל העולם.

גם כאשר עברו בני ישראל בים סוף, קצצו המלאכים את אותו האילן שנטע אברהם אבינו והשליכוהו לים, והיה צף על פני המים. ומלאך היה מכריז ואומר: זהו האילן שנטע אברהם בבאר שבע והתפלל שם בשם ה'. בני ישראל נטלוהו ועשו ממנו את הבריח התיכון (תרגום יונתן שמות כו כח).

חיבור שמים וארץ

אף שכל העולם כולו של הקדוש ברוך הוא, ומקום ארון אינו מן המידה, וכולו עומד בנס, חפץ ה' כי יעמידו בניו מכון לשבתו מחלקם, ולא יהא כולו מן העליונים. ודבר זה נעשה על ידי הסולם, שנתקנה הארץ ונעשתה טובה, בבחינת (דניאל ח יב; ראה בראשית רבה ח ה) "וַתַּשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה", כי אין לנתק את מקור הקדושה מחיי אנוש, ובלבד שיתנהלו על אדני האמת והצדק ועל פי התורה.

משום כך, מקור הבריח התיכון הוא מבאר שבע, עיר המסחר אשר בה נשבעו אברהם ואבימלך. הוא המקום בו נצבו רגלי הסולם, ומשם צמחו העצים המחברים את קרשי המשכן.

זהו סוד הסולם שראה יעקב אבינו, וזה סוד האילנות שנטע אברהם אבינו, אשר מוצאם כבר מגן עדן, משם הוציאם אדם הראשון, ותכליתם לחבר את העולם הזה לשורשו העליון.

יהי רצון שנזכה בקרוב בימינו לראות בבנין בית המקדש השלישי, שם עינינו תראינה את החיבור השלם בין כל העולמות, ולא יהא עוד החומר עכור, אלא הכל רוחני, זך וצח. מי יתן ונזכה לזה במהרה בשוב ה' ציון, ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים במהרה בימינו, אמן.